

Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Mücadelesi: Yaşanan Sorunlar, Süreçteki Devletler ve Uluslararası Toplum

The Return Struggle of Meskhetian Turks: Problems Encountered, Images in the Process and the International Community

Esra Cengiz^{1*}
Köksal Şahin²

¹ Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, Türkiye, esra.cengiz10@ogr.sakarya.edu.tr

² Sakarya Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi, Sakarya, Türkiye, ksahin@sakarya.edu.tr

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Öz: 11944 tarihli Ahıska sürgününün insan hakları sorunu olarak akademik ve siyasi gündemde uzun süredir yer alması ve Türk dünyası bağlamındaki önemli bir tartışma konusu olarak güncelliğini koruması çalışmanın başlıca problematığıdır. Son dönemde bu konudaki çalışmalar Ahıska'ya geri dönüş süreci üzerine yoğunlaşmış durumdadır. Bahsedilen problematik doğrultusunda çalışmanın araştırma soruları olarak şunlar belirlenmiştir: "Ahıska bölgesi ve Ahıska Türkleri gibi kavramlar nasıl somutlaştırılabilir?", "Ahıska sürgünü nasıl yaşanmış ve ne gibi siyasi ve toplumsal gelişmelere yol açmıştır?", "Ahıska Türkleri günümüzde hangi ülkelerde yaşamaktadır?", "Ahıska Türklerinin geri dönüş sürecinde yaşanan başlıca sorunlar olarak nelerden bahsedilebilir?" ve "Dönüş sürecinde ön planda olan devletler hangileridir ve uluslararası toplumun olaya yaklaşımı ne şekildedir?"

Araştırma soruları literatür tarama ve doküman analizi gibi nitel araştırma metodlarıyla ele alınmıştır. Ulaşılan başlıca sonuçlar olarak ise şunlardan bahsedilebilir: Ahıska, Gürcistan'ın güneybatısında yer alan Türkiye'ye komşu bir bölgedir. Ahıska Türkleri, Kıpçaklar, çeşitli Oğuz boyları, Anadolu'dan gelen Türkler, çok az sayıda Türkleşmiş Gürcülerden oluşan bir topluluktur. 1944 yılında sürgün edilen Ahıska Türkleri; Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'a yerleştirilmişlerdir. Soğuk Savaş'ın ardından Ahıska Türklerinin bir kısmı Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye, Azerbaycan ve Ukrayna gibi ülkelere göç etmiştir. Ahıska Türklerinin ana vatanlarına dönüş talepleri ise Gürcistan hükümetinin belirsizliklerle dolu ve zorlaştırıcı yasal mevzuatı sebebiyle büyük oranda karşılanamamış durumdadır. Türkiye Ahıska Türkleriyle ilgilenen başlıca ülke olarak hem diplomatik hamleler yapmakta hem de anayurtlarına dönemeyen Ahıska Türklerine yerleşim imkânı sağlamaktadır. Bu arada başta Avrupa Konseyi olmak üzere uluslararası toplum da dönüş sürecine müdahil olmuştur. Avrupa Konseyi'nin sürece ilişkin aldığı kararlara yönelik denetim mekanizmalarını etkin şekilde işletmesi sorunun çözümü noktasında bir çıkış yolu sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Ahıska Türkleri, Sürgün, Dönüş Süreci

Geliş Tarihi/Received: 25.11.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 24.12.2024
Yayımlanma Tarihi/Available Online: 31.12.2024

Abstract: The exile experienced by Ahıska Turks in the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) in 1944 and the following process are some of the leading research topics in the context of the Turkic World. The fact that Ahıska exile has been on the academic and political agenda as a human rights issue for a long time and that the discussions on this issue continue is the central problem of this study. At this point, it should be noted that studies in the post-Cold War period have focused on returning to Ahıska. In light of the background and problem mentioned above, the following were determined as the study's research questions: "How can concepts such as Ahıska region and Ahıska Turks be concretized?" "How did the Ahıska exile occur, and what kind of political and social developments did it lead to?" "In which countries do Ahıska Turks live today?" "What can be mentioned as the main problems experienced in returning Ahıska Turks?" and "Which states are at the forefront in the return process, and how does the international community approach the event?" The research questions were addressed using qualitative research methods such as literature review and document analysis. The main conclusions reached are that Ahıska is a region extending along the Turkish border in southwest Georgia. Ahıska Turks are a community consisting of Kipchaks, Turkmens from the Oghuz tribes (Karapapaks/Terekemes), Turks from Anatolia, and a minimal number of Turkified Georgians. Ahıska Turks, who were exiled under inhumane conditions during the USSR period, suffered many losses and were settled in Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan. With the end of the Cold War, some Ahıska Turks migrated to countries such as the United States, Türkiye, Azerbaijan, and Ukraine. The Ahıska Turks' demands to return to their homeland have not been resolved due to the passive attitude of the Georgian State and the process management that constantly produces uncertainties. Türkiye is the leading country that shows close interest in Ahıska Turks. Azerbaijan is another state that has taken the initiative to solve this problem. On the one hand, Türkiye is engaged in diplomatic activities to solve the process. On the other hand, it offers settlement opportunities to Ahıska Turks who cannot return to their homeland. More than 100 thousand Ahıska Turks have become citizens of Türkiye since 1992. In the meantime, the international community, especially the Council of Europe, is also involved in the return process. The effective operation of the control mechanisms by the Council of Europe regarding the decisions taken regarding the process could provide a way out for the problem's solution.

Keywords: Meskhetian Turks, Exile, Return Process

Extended Abstract

The Meskhetian Turks (Ahıska Turks) were exiled from their centuries-old homeland, the Ahıska Region within the borders of Georgia, by the government of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) in 1944 without any reason. Most of them couldn't return to their homeland after the Cold War. Ahıska Turks continue to live in many different countries today. In this context, the problems experienced by Ahıska Turks are an essential topic of study in the literature, especially in Türkiye. In addition, it can be a subject of discussion in the field as a political agenda item in the international community, especially in Türkiye, Georgia, and the Council of Europe. These issues constitute the problematic of the study.

The Ahıska region is currently located within the borders of Georgia. The region, which emerged from Ottoman rule in 1829, had previously been an ancient Turkish homeland. In 1921, with the Moscow Treaty between the Ottoman Empire and Soviet Russia, the region was completely left to Soviet rule. As a result of the Soviet regime seeing the Ahıska Turks as a threat, they were exiled on November 14, 1944. During this exile, many Ahıska Turks lost their lives due to cold, hunger, and diseases. The countries where Ahıska Turks were exiled were Kazakhstan, Kyrgyzstan and Uzbekistan. In 1989, Ahıska Turks were exiled for the second time. As a result of the unrest that started in the city of Fergana in Uzbekistan, many Ahıska Turks lost their lives and approximately one hundred thousand people were forced to migrate again. With the second wave of migration, Ahıska Turks started to live in Azerbaijan, Russia, and Ukraine, in addition to Kyrgyzstan and Kazakhstan. With the "Law on the Acceptance and Settlement of Ahıska Turks in Türkiye" adopted on July 2, 1992, migration to Türkiye began. Today, approximately 100,000 Ahıska Turks continue to live in Türkiye. Ahıska Turks also migrated to the United States (US) as refugees in 2004 due to the problems they experienced in the Krasnodar region of Russia. Today, approximately 20,000 Ahıska Turks reside in the United States.

After the collapse of the USSR in 1991, the homeland of Ahıska Turks remained within the borders of the Republic of Georgia. The return of this community to their homeland was brought to the agenda within the framework of Georgia's membership in the Council of Europe, and Georgia undertook the obligation to realize their return as a condition of its membership in the CoE. Although some legal studies were conducted on this issue, no conclusion could be reached.

Based on all these, the study's primary purpose was to clarify the problems encountered by Ahıska Turks in their struggle to return to their homeland and examine the attitudes of the international community and responsible states.

In line with the primary purpose of the study, the following research questions were determined as the answers sought:

- How can the concepts of Ahıska region and Ahıska Turks be concretized?
- How did the Ahıska Exile occur, and what political and social developments did it lead to?
- In which countries do Ahıska Turks live today?
- What can be mentioned as the main problems experienced in the process of Ahıska Turks' return?
- Which states are at the forefront in the return process and how does the international community approach the issue?

Based on the research questions, the first part of the study primarily discusses the geographical location of the Ahıska region and the local people. In addition, the great exile in 1944 and the developments following the exile are brought to the forefront. The geographies where Ahıska Turks settled after the exile, their exposure to migration again, and their legal and socio-economic situations in the countries they currently live in are discussed in the second part under the title "The Lives of Ahıska Turks After Exile." In the last part, the struggles of the Ahıska people who want to return to their homeland during

this process and the actions of the states and the international community responsible for this struggle are examined.

The main conclusions reached are as follows: the return of Ahıska Turks to their homeland seems difficult today. Georgia's passive and complicating general attitude on this issue, despite the decisions of the Council of Europe and Türkiye's diplomatic efforts, supports this prediction. In addition, the fact that Ahıska Turks, who managed to return, encountered many problems and did not receive any support from the government is another basis for this prediction. Another conclusion reached from this point is that it is much more beneficial for Ahıska Turks to continue their lives in cognate or Western countries. In addition, the fact that Türkiye supports Ahıska Turks in every sense and accepts the settlement migration shows that it is in an important position in this regard. Another result is that Georgia has not been subject to serious monitoring and sanctions on the issue of the return of Ahıska Turks to their homeland, which is one of the conditions for membership in the Council of Europe. The Parliamentary Assembly of the Council of Europe, the leading institution that will provide monitoring, has been passive in this process. Some suggestions can be made based on these results: First of all, it would be beneficial to put pressure on the issue of the return of Ahıska Turks, which is one of the conditions for Georgia's membership in the Council of Europe, and for Türkiye to display aggressive diplomacy on this issue. Again, granting citizenship to all Ahıska Turks living in Türkiye could be essential in alleviating the problems. In addition, it would be beneficial for the Organization of Turkic States. This intergovernmental organization is becoming increasingly active in the region to step in so that the rights of Ahıska Turks who want to return to their homeland are not delayed.

The main conclusions reached are as follows: the return of Ahıska Turks to their homeland seems complicated today. Despite the decisions of the Council of Europe and Türkiye's diplomatic efforts, Georgia's passive and complicating general attitude on this issue supports this prediction. In addition, the fact that Ahıska Turks, who managed to return, encountered many problems and did not receive any support from the government is another basis for this prediction. Another conclusion reached from this point is that it is much more beneficial for Ahıska Turks to continue their lives in cognate or Western countries. In addition, the fact that Türkiye supports Ahıska Turks in every sense and accepts the settlement migration shows that it is in an important position in this regard. Another result is that Georgia has not been subject to serious monitoring and sanctions on the issue of the return of Ahıska Turks to their homeland, which is one of the conditions for membership in the Council of Europe. The Parliamentary Assembly of the Council of Europe, the leading institution that will provide monitoring, has been passive in this process. Some suggestions can be made based on these results: First of all, it would be beneficial to put pressure on the issue of the return of Ahıska Turks, which is one of the conditions for Georgia's membership in the Council of Europe, and for Türkiye to display aggressive diplomacy on this issue. Again, granting citizenship to all Ahıska Turks living in Türkiye could be essential in alleviating the problems. In addition, it may be beneficial for the Organization of Turkish States, an intergovernmental organization that is becoming increasingly active in the region, to step in so that the rights of Ahıska Turks who want to return to their homeland are not delayed.

1.Giriş

Günümüzde Gürcistan sınırları içerisinde yer alan Ahıska bölgesi Türkiye topraklarına komşudur ve kadim bir Türk yerleşim alanıdır. Asırlarca Türk hâkimiyetinde kalan bölge, 1829 yılında imzalanan Edirne Antlaşması'yla Rusların eline geçmiştir. Bu gelişme Ahıska Türkleri için kendi topraklarından sürgün edilmelerine kadar gidecek olan sancılı bir sürecin de başlangıcı olmuştur. Çarlık döneminde her geçen gün artan Rus baskısı ve ardından Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde (SSCB) 1930'lu yıllarda hızlanan ayrımcı ve baskıcı uygulamalar çok sayıda Ahıska Türkü'nün Anadolu'ya göç etmesine yol açmıştır. 1944'te yaşanan büyük sürgünde ise Ahıska Türkleri SSCB içinde farklı coğrafyalara (Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan) zorunlu olarak göç ettirilmiştir.

Göç Ahıska Türkleri için adeta bir kader haline gelmiş, Özbekistan'ın Fergana şehrinde 1989 yılında yaşanan olaylar neticesinde yaklaşık yüz bin Ahıska Türkü yerinden olmuştur. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ise Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Türkiye, Azerbaycan gibi ülkelere göç yaşanmıştır. Günümüzde Ahıska Türklerinin yaklaşık 180.000'i Kazakistan'da, 45.000'i Kırgızistan'da, 100.000'i Türkiye'de, 90.000'i Azerbaycan'da, 100.000'i Rusya'da, 40.000'i Özbekistan'da, 20.000'i ABD'de ve 2.000'i Gürcistan'da hayatlarına devam etmektedir.

Ahıska Türklerinin ana yurtlarına dönüş mücadelesi hala sürmektedir. Bu konuda Gürcistan hükümeti nezdinde birçok temas söz konusudur. Başta Avrupa Konseyi olmak üzere uluslararası toplum da çeyrek asırdır bu sürecin içerisinde. Ancak bu sorun henüz çözülememiştir. Bölgede Azerbaycan ve Türkiye Ahıskalı göçmenlere kapılarını açan başlıca ülkeler durumundadır.

Bu makalenin temel problemi; Ahıska Türklerinin anavatanlarına geri dönüş sürecinin sağlıklı bir şekilde yürümemesidir. Çok sayıda sorun söz konusudur ve hatta yaklaşık on yıldır süreç adeta donmuş bir haldedir. Bu durumdan kaynaklanan tartışmalar özellikle Türkiye'de hem akademik hem de siyasi gündemde yer tutmaya devam etmektedir. Buradan hareketle çalışmada Ahıska sürgünü ve anavatana geri dönüş sürecinde karşılaşılan problemler yakın plana alınmıştır. Çalışmanın temel amacı olarak ise Ahıska Türklerinin anavatanlarına geri dönüş mücadelesinde karşılaştıkları başlıca sorunları tespit etmek gösterilebilir. Çalışmada betimleyici bir yaklaşımla nitel araştırma metodlarından literatür taraması ve doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Literatür taramasında ağırlık lisansüstü tezler ve çeşitli veri tabanlarındaki makalelere verilmiş; Gürcistan' da bu sürece ilişkin oluşturulan mevzuat ile konuyla en alakadar devletlerarası teşkilat konumunda olan Avrupa Konseyi'nin bu konudaki karar ve raporları doküman analizine tabi tutulmuştur. Bu noktada makalede sürecin en aktif yaşandığı 2007-2013 arası döneme yoğunlaşıldığını da belirtmek gerekir. İlgili yasa Gürcistan'da 2007' de çıkmış, yasayı yürütmekle vazifelendirilen komisyon ise 2013 yılında fesh edilmiştir. Bu tarihten sonra süreç kapsamında yaşananlar daha çok Avrupa Konseyi'nin zaman zaman gündeme taşıdığı raporlar şeklindedir.

Çalışmanın araştırma soruları olarak şunlar belirlenmiştir:

- Ahıska bölgesi ve Ahıska Türkleri gibi kavramlar nasıl somutlaştırılabilir?
- Ahıska Sürgünü nasıl yaşanmış ve ne gibi sosyo-politik gelişmelere yol açmıştır?
- Ahıska Türkleri günümüzde hangi ülkelerde yaşamaktadır?
- Ahıska Türklerinin geri dönüş sürecinde yaşanan başlıca sorunlar olarak nelerden bahsedilebilir?
- Dönüş sürecinde ön planda olan devletler hangileridir ve uluslararası toplumun olaya yaklaşımı ne şekildedir?

Çalışmanın akışı ise araştırma sorularından hareketle şu şekilde belirlenmiştir. İlk olarak bir ve iki numaralı araştırma sorularından hareketle Ahıska bölgesi ve Ahıska Türkleri hakkında genel bilgiler, tarihsel arka plan ve yaşanan sürgün süreci yakın plana alınmıştır. Ardından sürgün sonrası yaşanan gelişmeler ve tekrardan yaşanan göç dalgalarına odaklanılmıştır. Son bölümde ise Ahıska Türklerinin anavatanlarına geri dönüş mücadelesi, karşılaşılan sorunlar ve süreçteki ülkelerle uluslararası toplumun tutumları incelenmiştir.

2. Ahıska Coğrafyası ve Bölgedeki Türk Varlığı: Tarihsel Bir Bakış

Ahıska bölgesi olarak adlandırılan coğrafya, günümüzde Gürcistan sınırları içerisinde yer alan; Abastuban, Adigön, Aspinza, Ahılkelek, Azgır ve Hirtız kasabaları ile bu kasabalara bağlı olan köyleri kapsamaktadır (Zeyrek, 2001, s. 6). Bölge Türkiye'nin Ardahan iline bağlı Çıldır, Posof ve Damal ilçeleri

ile ortak sınıra sahiptir. Tarihsel sürece bakıldığında bölgeden Atabegler yurdu olarak da bahsedildiği görülebilir.¹ Gürcistan kaynaklarında ise bu coğrafya Mesketya olarak geçmektedir.

Tarihsel arka plana biraz daha yakından bakıldığında; Türklerin Ahıska bölgesindeki varlıklarının ilk çağa kadar geriye gittiği görülebilir. M.Ö. 8. asırdan itibaren Kıpçakların ataları olarak gösterilen iki kavim; Kimmerler ve onları takiben Saka (İskit) Türklerinin bu bölgede yurt tuttuğu bilinmektedir (Devrisheva, 2019 s.1172; Toptaş, 2020, s.38). M.S. 10. yüzyılla birlikte bölgeye kuzeyden Kıpçak güneyden de Oğuz Türklerinin yerleşimi söz konusudur (Devrisheva, 2019, s.1172). 12. yüzyıldan itibaren ise Kıpçak Türklerinin siyasi bir teşkilat kurarak bölgeye tam manasıyla yerleştiği görülmektedir. Daha öncesinde Gürcü Krallığı içinde devlet ve ordu yönetiminde etkili olan Kıpçak kökenli Atabeg ailesi zamanla bölgede kendi adına hükümler tesis etmeyi de başarmıştır (Kütükçü, 2005, s. 272). Ahıska bölgesindeki Türkler Osmanlıların bölgeye gelişine kadar Selçuklu, İlhanlı-Celayirli, Karakoyunlu, Akkoyunlu gibi Müslüman Türk devletlerine tabi olarak varlığını sürdürmüşlerdir. Osmanlı Devleti ise Safeviler ile 1578'de yaptığı Çıldır Savaşı'nın ardından bölgeyi topraklarına katmıştır. Bu gelişmenin ardından bir kısmı hala Hristiyan olan bölgedeki Türkler arasında İslamiyet giderek yayılmıştır. Bölgenin özerk bir yönetim ile idaresi sağlanırken 1744 yılında doğrudan Osmanlı yönetimine bağlanmıştır (Kurt, 2017, s. 101).

İki buçuk asır Türk idaresinde kalan Ahıska, 1828 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda imzalanan Edirne Antlaşması'yla savaş tazminatı olarak Çarlık Rusya'sına bırakılmıştır. Ardından bölgeye yerleştirilen Rus, Gürcü ve Ermenilerin baskıları sebebiyle Ahıska Türklerinin bir kısmı Anadolu'ya göç etmek durumunda kalmıştır. 1828 yılında 50.000 olan Ahıska şehri nüfusunun 1887'de 13.265'e düşmüş olması bu konuda bir gösterge olarak ele alınabilir (Kurt, 2017, s. 102). I. Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 11. maddesinde düzenlenen; Osmanlı Devleti'nin savaş öncesinde bir bölümünden ayrıldığı yerlerin geri kalan kısmını da boşaltması kararı gereği bölgeden Türk askeri çekilmiş ve ardından da 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması çerçevesinde Ahıska bölgesinin tamamı Sovyet yönetimine bırakılmıştır.

1922 yılında Gürcistan'ın SSCB'ye dâhil olmasının ardından Ahıska Türklerinin maruz kaldığı siyasi ve kültürel baskılar giderek artmıştır. 1930'dan itibaren Türkçe olan isimlerin Gürcü ve Rus isimleriyle değiştirilmeye başlanması gelinen nokta hakkında bir fikir verebilir. Anlaşılabacağı üzere Josef Stalin'in iktidar döneminde Ahıska Türklerine yönelik zulüm niteliğinde uygulamalar devreye sokulmuştur. Nihayetinde II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye sınırında yaşayan bir Türk topluluğu olmaları sebebiyle "tehlikeli halklar" kategorisine alınan Ahıska Türkleri 14 Kasım 1944'te sürgüne tabi tutulmuştur. Ahıska erkeklerinin SSCB ordusunda silah altında olması sebebiyle çoğunluğu yaşlı, kadın ve çocuklardan oluşan halk, bu tarihte daha güvenli bölgeye yerleştirilecekleri iddiasıyla yük vagonlarına doldurularak insani olmayan koşullar altında Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'a sürgün edilmiştir.² Dönemin Azerbaycanlı yöneticileri Ahıska Türklerini kendi topraklarına yerleştirmek isteseler de SSCB yönetimi buna müsaade etmemiştir. Soğuk, açlık ve hastalıklarla geçen bir buçuk aylık yolculuk esnasında 20.000 civarında Ahıska Türkü'nün hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir (Devrisheva, 2019, s. 1174). Ahıska Türkleri sürgün edildikleri bölgelerde de 1956 yılına kadar sıkı bir denetim altında yaşamak zorunda kalmıştır. Ancak bu tarihte buldukları Sovyet cumhuriyeti içinde serbestçe seyahat etme ve yerleşme gibi haklara sahip olmuşlardır (Devrisheva, 2019, s.1174; Dolidze, 2023).

100 bin Ahıska Türkü, Kasım 1944'de, SSCB'ye ihanet ve adı belirtilmeyen bir düşmanla ittifak etme gibi muğlak ve belirsiz gerekçelerle Orta Asya'ya sürgün edilmiştir (Dolidze, 2023). Sürgünün resmi gerekçeleri ise yaklaşık elli yıl sonra 1991 yılında belgelere "sınır güvenliğine tehdit" şeklinde

¹ Atabeg ailesi Kıpçak Türkleri arasında ünlü olan bir ailedir. 1268 yılı itibariyle Atabeglerin kurduğu devlet bölgenin hâkimidir (Devrisheva, 2019, s. 1173).

² 1944 yılında Ahıska Türkleri dışında Kırım Türkleri, Balkar Türkleri, Karaçay Türkleri, Volga Almanları, İnguşlar ve Kalmuklar da sürgüne tabi tutulmuştur (Devrisheva, 2019, s.1175). Tüm II. Dünya Savaşı boyunca ise SSCB genelinde 13 halk ve 2,5 milyon insanın zorla göçe tabi tutulduğu ve bu kapsamda 300 bine yakın insanın öldüğü tahmin edilmektedir (Dolidze, 2023).

yansımıştır (Devrisheva, 2019, s.1171). Bir örnek vermek gerekirse dönemin SSCB Halk İçişleri Komiseri (Bakanı) olan Gürcü asıllı Lavrentiy Pavlovich Beriya'nın Stalin'e gönderdiği teklif niteliğindeki mektupta yer alan ifadeler şu şekildedir:

Gürcistan SSCB'sinin Türkiye ile sınırdaş olan bölgelerinde oturan Türk nüfusun önemli bir kısmı yıllardır Türkiye tarafındaki akrabalarıyla temas etmek suretiyle muhaceret eğilimi içerisinde olup, kaçakçılık yapmakta, Türk istihbarat organları için casus angaje etme kaynağı oluşturmakta ve eşkiyaya insan gücü temin etmektedir. (Kurt, 2017, s. 105)

3. Ahıska Türklerinin Sürgünden Sonraki Yaşamları

1944 yılındaki büyük sürgünün ardından Ahıska Türkleri Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'a yerleştirilmiştir. 1958 yılında çıkarılan bir kararname ile SSCB yönetimi sürgün edilen bazı Türk topluluklarına anavatanlarına dönüş hakkı vermiş olsa da Ahıska Türkleri bu kapsama dâhil edilmemiştir.

Orta Asya'daki Türk devletlerinde hayatlarını sürdüren Ahıska Türklerinin bir bölümü 1989 yılında yaşanan "Fergana Olayları" ile yeniden göç etmek durumunda kalmıştır. Fergana'da yaşananları 1944 sürgününden sonra Ahıska Türklerinin karşılaştığı en acı olay şeklinde ifade etmek mümkündür. On altı bin civarında Ahıska Türkünün yaşadığı Özbekistan'ın Fergana bölgesinde kimliği hala belirsiz olan kişiler tarafından karalayıcı ve provakatif bir kampanya yürütülmüş ve Ahıska Türkleri hedef haline getirilmiştir (Aydar, 2015: 67; Devrisheva, 2018: 1171). SSCB'nin yıkılmak üzere olduğu bir geçiş dönemi söz konusudur ve bütün ülkede kamu otoritesi zayıflamış haldedir. SSCB'nin hemen her yerinde etnik çatışmalar, kitlesel gösteriler ve isyan denemeleri söz konusudur. Ahıska Türkleri de bu ortamda anavatanlarına dönmek için çeşitli faaliyetler içindedir.³ İşte bu kaotik ortamda, Fergana'da Ahıska Türklerine yönelik asılsız dedikodular neticesinde 1 Haziran 1989 tarihinde başlayan karışıklıklar kitlesel çatışmalara dönüşmüştür. Üç yüz civarında ölü ve yaralının yanı sıra Ahıska Türklerine ait çok sayıda ev ve dükkân yağmalanmıştır. Olayların Özbekistan'ın diğer kentlerine de sıçraması sebebiyle Ahıska Türkleri yerlerinden edilerek tekrar sürgüne tabi tutulmuşlardır (Devrisheva, 2018: 1178-1180). Yaklaşık yüz bin Ahıska Türkü Özbekistan'dan Kırgızistan, Kazakistan, Azerbaycan, Rusya ve Ukrayna'ya göç etmiştir. Olaylardan en çok etkilenen Ahıska Türklerinden yaklaşık elli bin kişilik bir grup 1990 yılında SSCB İçişleri Bakanlığının kararıyla Rusya'nın Rostov, Stavropol, Voronej ve Krasnodar bölgelerine yerleştirilmiştir. Fergana olaylarından sonra Ahıska Türklerinin Türkiye'ye göç etmek istemelerinin ardından Sovyet yetkilileri 30 Ağustos 1989'da Ahıskalı Türklerin bir kısmının Türkiye'ye göç etmesine izin vermiştir. Neticede Türkiye "Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun"u 2 Temmuz 1992'de çıkarmıştır. Kanunun 1. maddesinde, '*Eski Sovyetler Birliğini oluşturan cumhuriyetlerde dağınık halde yaşayan ve Ahıska Türkleri olarak adlandırılan soydaşlarımızdan Türkiye'ye gelmek isteyenler, en zor durumda bulunanlardan başlamak üzere, Bakanlar Kurulunca belirlenecek yıllık sayıyı aşmamak kaydıyla, serbest veya iskânlı göçmen olarak kabul olunabilirler*' ifadesi yer almaktadır (T.C. Resmi Gazete, 1992). Bu kanun neticesinde 1992 yılında yüz elli aile, 1993 yılında ise üç yüz elli aile İğdir'a yerleştirilmiştir. İlerleyen süreçte Ahıska Türklerinin Türkiye'ye münferit göçleri de devam etmiştir. Ancak 1992 yılında çıkarılan Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun'da Ahıska Türkleri göçmen statüsünde kabul edilmekte ve yasanın uygulanmasında yıllık kota bulunmaktadır. Bu kota ise günümüzde cumhurbaşkanınca belirlenmektedir.

³ 8 Aralık 1987'de SSCB'den fiilen ayrılmış olan Gürcistan Bakanlar Kurulu Ahıskalıların anavatan topraklarına dönmesini 600 sayılı kararla kabul etmiştir. Bu esnada Özbekistan'daki Ahıska Türkeri de tarihi yurtlarına dönüş için etkili bir dilekçe kampanyası yürütmekteydi. Ancak Moskova dönüş için gerçekleştirilen bu faaliyetlere sürekli karşı çıkmıştır (Devrisheva, 2018: 1176).

Ahıska göçleri artarak devam etmiş Türkiye'deki hükümetler de yeni yasal düzenlemeler yaparak Ahıska Türklerinin ikamet izni ve vatandaşlık almalarını kolaylaştırmıştır. Netice itibariyle günümüz Türkiye'sinde yaklaşık yüz bin Ahıska Türkü yaşamaktadır. Ancak Türk hükümetlerinin Gürcistan'la ipleri koparmamak adına Ahıska bölgesine geri dönüş konusunda agresif bir dış politika izlemediği ve hatta güçlü bir lobi faaliyeti içine de girmediği görülmektedir. Neticede Türkiye'ye gelen Ahıska Türklerinin, tarihi anavatanlarına geçiş yapmasını kolaylaştıracak hukuki zemin Gürcistan hükümeti tarafından henüz sağlanmamıştır (Karaman & Mursül, 2018, s. 101).

Ahıska Türklerinin yoğun olarak göç ettiği bir başka ülke olan Azerbaycan ilk olarak 1958 yılında Ahıskalı göçmenlere kapılarını açmıştır. 1988 yılına kadar bu ülkeye göç eden yaklaşık 40.000 Ahıska Türkünden 27.000 kadarı Azerbaycan uyruğuna geçmiştir. Azerbaycan'a Fergana olaylarının ardından da çok sayıda Ahıska Türkü yerleşmiştir. Ancak Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan ve Ermenilerin Azeri topraklarının bir bölümünü işgal etmesiyle sonuçlanan Birinci Karabağ Savaşı (1988-1994) esnasında birçok Ahıska Türkü tekrar göç etmek durumunda kalmıştır. Bu süreçte Azerbaycan'dan ayrılan Ahıskalıların istikameti ağırlıklı olarak Rusya ve Türkiye olmuştur.

Ahıska Türklerinin göç ettiği ülkelerden bir diğeri de ABD'dir. Bu süreçte Rusya istasyon ülke konumundadır. Şöyle ki Fergana olaylarından sonra Rusya'ya özellikle de Krasnodar bölgesine yerleşen Ahıskalılar ne vatandaşlık hakkı ne de mülteci statüsü elde edebilmiştir. Bölgedeki yerel yöneticiler mülkiyet, çalışma hakları ve sosyal güvenceler noktasında Ahıska Türklerine karşı oldukça katı bir tutum sergilemiştir. Ahıska Türkleri bu durumu Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşların yanısıra Rusya'daki ABD yetkililerine de iletme fırsatı bulmuş ve 2004 yılına gelindiğinde ABD yönetimi tarafından Ahıska Türklerinden iltica etmek isteyenler için bir göç programı açıklanmıştır (Aydar, 2025: s. 68). Bu programa göre başvuru yapabilmek için sahip olunması gereken kriterler; etnik kökenin Türk olduğunu, Fergana olaylarının ardından Özbekistan'dan göç etmek zorunda kalındığını ve Krasnodar'da entegrasyon konusunda yaşanan sorunları kanıtlamak şeklindedir. Bu özelliklere sahip Ahıska Türklerine mülteci statüsüyle istihdam imkânı ve konut sağlanacağı, göçmen maaşı bağlanacağı ve beş yıl sonra Amerikan vatandaşlığı başvurusu yapabilmek hakkı tanınacağı da programda belirtilmiştir (Alpbaz, 2018, s.19). Bu program kapsamında Rusya'da yaşayan ve Rus vatandaşlığı bulunmayan yaklaşık 20.000 Ahıska Türkü ABD'ye mülteci statüsünde göç etmiştir.

Son olarak Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüş yapmalarına müsaade edilmese de 40 kişilik bir grubun 1950'li yılların sonunda Gürcistan'a göç etmeyi başardığını da dile getirmek gerekir. Gürcistan'a küçük ölçekli geri dönüşler aralıklarla devam etmiş ve 1980'lerde yaklaşık 1.300 Ahıska Türkü ülkenin farklı bölgelerine yerleşmiştir. Ancak kendilerine karşı sergilenen dışlayıcı tavırlar ve sosyo-ekonomik şartların kötü oluşunun etkisiyle bunların büyük çoğunluğu Gürcistan'dan ayrılmak zorunda kalmıştır.

4. Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Mücadelesi

Ahıska Türklerinin tarihi anavatanlarına dönüş sürecine ilişkin yaşananları Soğuk Savaş öncesi ve sonrası şeklinde dönemlendirerek ele almakta fayda vardır. Soğuk Savaş döneminde SSCB süreçteki tek aktör ya da muhatap konumundadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber süreçteki muhatap ülke Gürcistan Cumhuriyeti olmuştur. Ayrıca Rusya Federasyonu da Sovyetlerin mirasçısı olmayı kabul ettiğinden dolayı bu konunun tarafları arasındadır. Ahıska Türkleriyle soy ve kültür bağı olan Türkiye doksanlı yıllarla birlikte geri dönüş sürecinin önemli bir aktörü haline gelmiştir. Ayrıca başta Avrupa Konseyi olmak üzere uluslararası toplum da son çeyrek asırdır sürecin bir parçası konumundadır.

SSCB döneminde yaşanan gelişmelere bakıldığında Stalin'in ölümü sonrası rejimde yaşanan yumuşamaya paralel olarak bu konu kapsamındaki ilk adımların atıldığı görülebilir. Ahıska Türkleriyle beraber sürgüne tabi tutulan halklardan; Çeçenler, İnguşlar, Balkarlar, Karaçaylar ve Kalmuklara 1956'da Yüksek Sovyet Kararı ile eski hakları iade edilerek anayurtlarına dönüş izni verilmiştir. Ancak

Volga Almanları, Kırım Tatarları ve Ahıska Türkleri bu karar kapsamına dâhil edilmemiştir.⁴ Bunun üzerine Ahıska Türkleri, temsilciler belirleyip çeşitli heyetler tertip ederek geri dönüş mücadelesine başlamışlardır. Yetkili mercilerle görüşmeler gerçekleştiren bu heyetler, Ahıska Türklerine dönüş izninin tanınmasını talep etmişlerdir. Ancak bu temaslar neticesinde çıkartılan kararname ile Ahıska Türklerine, SSCB içinde Ahıska dışındaki herhangi bir yere yerleşme hakkı tanınmıştır (Karaman & Mursül, 2018, s. 91).

1964 yılında ise Ahıska Türklerinin temsilcileri Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te toplanarak geri dönüş sürecine yönelik bir organizasyon komitesi oluşturma ve bu komite adına Moskova ve Tiflis'e temsilciler gönderme kararı almıştır. Ancak seçilen temsilciler Sovyet makamlarınca kabul edilmemiş ve hatta kötü muameleyle tabi tutulmuşlardır (Alpbaz, 2018, s. 20).

Süreçte yaşanan ilk olumlu gelişme, SSCB Yüksek Prezidyumu'nun 1968'de aldığı bir kararla Ahıska Türklerinin de diğer vatandaşlar ile aynı haklara sahip olduğunu ifade etmesi olmuştur. 1974 yılında ise sürgünde yaşayan halkların yurtlarına dönebilme hakkı şeklinde bir karar bu sefer SSCB hükümeti tarafından alınmıştır. Ancak alınan bu kararların somut bir çıktısı 1980'li yıllara kadar hiçbir şekilde olmamıştır. Gürcistan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin daha önce SSCB merkezi yönetimince alınan kararlardan hareketle 1979 yılında yaptığı düzenlemeyle yılda 150 aile ile sınırlı olmak kaydıyla Ahıskalıların geri dönüşüne imkân sağlaması bu konudaki ilk somut adım olmuştur. Bu düzenlemeden faydalanarak 1988 yılına kadar 1300 Ahıska Türkü Gürcistan'a geri dönmeyi başarmıştır. Ancak Gürcistan'daki kaotik ortam ve yaşanan etnik gerginlikler sebebiyle bunların önemli bir kısmı ülkeyi terk etmek durumunda kalmıştır (Bayramov, 2006: s.47)

Ahıska Türklerinin dönüş mücadelesi sürecinde, Gorbaçov'un iktidara gelmesinin ardından uyguladığı Perestroyka (yeniden yapılanma) ve Glasnost (açıklık) politikalarının kolaylık sağladığı söylenebilir. Ancak bu tarihlerde yaşanan Fergana olayları Ahıska Türklerinin farklı Sovyet topraklarına yerleştirilmelerine yol açmış ve anavatana dönüş noktasındaki dikkatin dağılmasına sebebiyet vermiştir (Kütükçü, 2005, s. 273).

SSCB'nin 1991 yılında resmen dağılmasının ardından ise Ahıska Türkleri ilk başlarda konuyla ilgili muhatap bulmakta güçlük çekmiştir. Ardından da bağımsızlığını kazanan ve uluslararası toplumca tanınan Gürcistan devleti nezdinde temaslarını yoğunlaştırmaya başlamışlardır. Bu geçiş sürecinde Türkiye Ahıska Türklerine büyük destek sunmuştur. Gürcistan Devleti ise 1999 yılında Avrupa Konseyi'ne (AK) üye olana kadar, Ahıska Türklerinin yaşadıkları mağduriyetin giderilmesine yönelik olarak- kararnameler çıkarmış olsa da- uygulama noktasında harekete geçmemiştir. Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne giriş şartları kapsamında, Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüşüne izin verme ve bunların Gürcistan vatandaşlığına geçişini sağlama gibi hususlar da bulunmaktadır ve Gürcistan bunları kabul etmiştir (Kütükçü, 2005, s.271, 277). Ancak çeyrek asırdır bu taahhütlerini yerine getirmedigini, daha doğru bir ifadeyle sürüncemede tutmayı başardığını söylemek mümkündür. Avrupa Konseyi'ne göre Gürcistan'ın bu konudaki pasif tutumunun arka planında ülkede siyasi istikrarın bir türlü temin edilememesi, ekonomik krizin sürekliliği ve dış tehdit algısının yüksekliği gibi faktörler yer almaktadır. Genel manada sosyo-politik yapıyı bu olumsuz özelliklerin şekillendirdiği ülkede; yarım asırdır Ahıskalılarının evlerinde yaşayan ve onlara ait malları kullanan insanların varlığı, anavatana dönüş hakkını kullanabilecek Ahıskalı sayısının üç yüz bin civarında olması, bu sürecin ciddi bir finansman sorununu ortaya çıkarması ve bu ölçekte bir geri dönüş dalgasının ülkedeki yabancı düşmanlığını

⁴ Sovyetlerin dağılmasının ardından da yalnızca Kırım Tatarlarına dönüş izni verilmiştir. Bu esnada Volga Almanlarının ise neredeyse tamamı Almanya'ya göç etmiş olduğundan eski topraklarına dönüş gibi bir talepleri gündemi meşgul etmemiştir. Dolayısıyla 1944 yılında sürgün edilen gruplardan sadece Ahıska Türklerinin vatanlarına dönüş hakkının netleşmediği, sürüncemede kaldığı söylenebilir.

arttırma ihtimali gibi hususlar siyasi iktidarların konuyu sürüncemede bırakma politikasını kolaylaştırmaktadır (Trier vd.: 2011).

Soğuk Savaş sonrası yaşanan süreç biraz daha yakın plana alındığında; 1996 yılında Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilâtı (AGİT), Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ve Uluslararası Göç Örgütü (UGÖ) tarafından “*Bağımsız Devletler Topluluğu ve Alakalı Komşu Devletlerdeki Mülteciler, Yerinden Edilmiş Kişiler, Diğer Gönülsüz Yerinden Edilme Şekilleri ve Geri Dönenlerin Problemleri Hususunda Bölgesel Konferansı*” düzenlenmesiyle konunun ilk olarak uluslararası toplumun gündemine ciddi şekilde taşındığı görülmektedir. Bu konferans, SSCB döneminde sürgün edilen kişilerin vatanlarına “geri dönme hakkına” sahip olduklarının ifade edilmesi ve özellikle de soruna uluslararası bir boyut kazandırması itibarıyla son derece önemlidir (Kütükçü, 2005 s. 275). Böylelikle soğuk savaş sonrası dönemde Ahıska Türklerinin vatanlarına dönüş hakları uluslararası bir toplantıda ilk defa kabul edilmiştir. 1998 ve 99 yılları ise bu konuya çözüm sağlamak için AGİT önderliğinde ve Birleşmiş Milletler’in (BM) de katkılarıyla diplomatik çabaların arttığı bir dönem olmuştur (Dolidze, 2023).

Ahıska Türklerinin vatanlarına dönüş mücadelesinde, Gürcistan’ın 1999 yılında Avrupa Konseyi’ne şartlı üye olarak kabul edilmesi altı çizilmesi gereken bir gelişmedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Gürcistan’ın Konsey üyeliğinin tamamlanabilmesi için kendisine verilen ev ödevi kapsamında Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüşünün ve vatandaşlığa geçişlerinin temini de yer almaktadır. Buna göre, Gürcistan’ın Avrupa Konseyi’ne katılım tarihi itibarıyla iki yıl içerisinde (2001’e kadar) geri dönüş ve uyum sürecine yönelik olarak yasa çıkarması, üç yıl içerisinde (2002’ye kadar) sürecin başlatılması ve bu sürecin de on iki yıl içerisinde (2011’e kadar) tamamlanması istenmiştir. Bu düzenleme ve uygulamaların denetim ve takibinin de Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi tarafından gerçekleştirileceği belirtilmiştir. İlki 2001 yılında hazırlanan birçok yasa tasarısı 2007 yılına kadar çeşitli gerekçelerle reddedilmiştir. Avrupa Konseyi’nin zorlamaları neticesinde, sürecin başlatılması için gerekli olan yasa altı yıllık bir gecikme sonrasında ancak 11 Temmuz 2007 tarihinde “Eski Sovyetler Birliği Tarafından 20. Yüzyılın 40’lı Yıllarında Gürcistan’dan Zorla Göçe Tabi Tutulan Şahısların Geri Dönüşü” adıyla çıkarılmıştır. Yasanın yürürlüğe giriş tarihi olarak 1 Ocak 2008, yasadan yararlanacakların başvuru yapabileceği tarih aralığı olarak da 2008 yılı mayıs ayından 1 Ocak 2010 yılına kadar olan periyot tespit edilmiştir (Keskin & Gürsoy, 2017, s. 36: Dolidze, 2023).

Aslında Gürcistan, çıkardığı Geri Dönüş Yasası ve Avrupa Konseyi’ne üyelik anlaşması ile Ahıska Türklerinin hukuka aykırı olarak anavatanlarından sürüldüğünü ve bu mağduriyetlerinin giderilmesi hususunda herhangi bir şart koşmayacağını tek taraflı olarak kabul etmiştir. Ancak Gürcistan’ın 2007 Geri Dönüş Yasası’ndan faydalanmaları için Ahıska Türklerinden talep ettiği belgelerin ve başvuru prosedürünün anavatanına dönüşü adeta içinden çıkılmaz bir süreç haline getirdiğini de vurgulamak gerekir. Sözelimi talep edilen belgelerden oturma izni ve sürgün belgesini Ahıska Türklerinin temin etmesi oldukça düşük bir ihtimaldir. Başvuru sağlansa bile bu sefer de vatandaşlığa sahip olma prosedürü çok sayıda belirsizlikle iç içedir (Keskin & Gürsoy, 2017, s. 36). Başvuru için gerekli belgelerin fazlalığı ve temininin zorluğu, başvuru dilinin Türkçe’ye yer verilmeden Gürcüce ve İngilizce olarak belirlenmiş olması ve başvuru sahiplerinin dört ay içinde tüm belge ve işlemleri tamamlamak zorunda bırakılması güçleştirici hükümler olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca repatriant (vatanına geri dönen kişi) statüsüne sahip olan Ahıska Türklerine başka ülke vatandaşlıkları varsa o vatandaşlığı bırakmalarının zorunlu tutulması da başlı başına bir caydırıcılık hamlesi olarak nitelenebilir. Zira bu noktada vatansız statüsüne düşme riski de kendini göstermektedir. Kısacası Gürcistan, uzun yıllar başka ülkelerde göçmen olarak yaşamak zorunda bırakılan Ahıska Türklerine de çifte vatandaşlık izni vermemekte ve başvuru sahiplerini mevcut vatandaşlıklarından vazgeçmek durumunda bırakmaktadır. Tüm bunlara ek olarak bu fedakârlığı yapacak olanların da şartlı vatandaşlığa ve ardından Gürcistan

vatandaşlığına ne kadar sürede sahip olacakları geri dönüş yasasında net bir şekilde düzenlenmemiş durumdadır⁵ (Dolidze, 2023).

Ahıska'ya döndükten sonra yeniden kuracakları hayata ilişkin esasların ve daha önce yaşadıkları ülkelerde sahip oldukları sosyal ve ekonomik hakların akıbetinin belirsizliği Ahıska Türkleri için anavatana dönüş kararı noktasında tedirginlik yaratan diğer hususlardır. Gürcistan Hükümetinin sürgüne giderken geride bırakmak zorunda kaldıkları mal ve mülklerin sorumluluğunu kabul etmeyen tutumuna rağmen birçok Ahıska Türkü 1944 itibariyle yaşadıkları kent ve köylere yerleşmeyi talep etmiştir. Ancak bu hususla alakalı olarak da bir muğlaklıktan bahsetmek mümkündür. Zira Avrupa Konseyi üyesi bir ülke olan Gürcistan'da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan serbest dolaşım ve ikamet edebilme özgürlüğünün Ahıska Türkleri için geçerli olup olmadığı da net olmayan konular arasındadır. Bu arada Gürcistan'a dönmeyi başarabilen Ahıska Türklerinin entegrasyon süreci de mevzuattaki yetersizlikler sebebiyle sancılı seyretmektedir. Bu noktada Gürcistan vatandaşlığına geçişin uzaması sebebiyle sosyal haklardan yararlanamama, mesleki kurs ve iş imkanlarına yönelik hiçbir yükümlülüğün ve hazırlığın hükümet tarafından üstlenilmemiş olması ve Gürcistan'ın Ahıska Türklerini resmiyette Gürcü sayıp azınlık olarak görmemesi gibi hususlar ön plana çıkmaktadır.

Yasal çerçeve belirlenmesine rağmen uygulamadaki kıstaslar basitleştirici, net ve pratik olmadığından vatandaşlığa ilişkin bürokratik süreç de tıkanmaktadır. Ayrıca Avrupa Konseyi tarafından Gürcistan'dan talep edilen entegrasyon konusunda yasal zemin hazırlama şartı da bahsi geçen yasaya net bir şekilde yansımamıştır (Keskin & Gürsoy, 2017, s. 38). Tüm bunlara bakarak Gürcistan'ın 2007 yılında Ahıska Türkleri için çıkardığı Geri Dönüş Yasası ve yasanın uygulanmasına ilişkin prosedürün şekli bir geri dönüş ve vatandaşlık süreci oluşturduğu söylenebilir. Zaten geri dönüş sürecinin idaresi ve koordinasyonu için oluşturulan devlet komisyonunun da bu süreç tamamlandığı gerekçesiyle 2013 yılında fesh edilmesiyle bu konu, Gürcistan gündeminden düşmüş durumdadır (Dolidze, 2023).

Son olarak Gürcistan'ın geç de olsa Ahıska Türklerinin vatana dönüş yasasını kabul etmesinde Avrupa Konseyi üyeliğine bağlı olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (AİHS) taraf olmasının da etkili bir unsur olduğunu belirtmek gerekir. Dolayısıyla Ahıska Türkleri ile ilgili sorunun çözümünde bir güvence mekanizması olarak uluslararası insan hakları hukuku da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) başvuru şeklinde gerektiğinde devreye girebilecektir. Ancak ne yazık ki fiiliyatta Ahıska Türkleri geri dönüş yasasından kaynaklı mağduriyetleri sebebiyle bu yola da başvuramamaktadırlar. Zira AİHM'ye başvuru için iç hukuk yollarının tüketilmesi zorunlu bir ön şarttır. Ancak Ahıska Türklerinin yukarıda ayrıntılı şekilde dile getirilen belge toplama, prosedürel belirsizlikler ve işlemesi zor bürokratik süreç gibi faktörler sebebiyle bu ön şartı tamamlamaları son derece düşük bir ihtimaldir (Alpbaz, 2018, s. 43).

Geri dönüş sürecinin canlılığını yitirdiği, gündemin ön sıralarında kendine yer bulamadığı 2013'ten bugüne uzanan dönemde ise bahse konu edilebilecek gelişmeler Avrupa Konseyi'ne bağlı çeşitli komisyonların Gürcistan Devletini muhatap tutarak yayınladıkları raporlardır. Ancak hemen belirtilmelidir ki bu raporlar hem sayı olarak azdır hem de Gürcistan tarafı üzerinde bir etki yaratmamıştır. Bu noktada Gürcistan siyasal hayatındaki belirgin özellikler arasında; siyasi iktidarların AB ya da Rusya taraftarlığı hususunda her an tutum değiştirebilmesinin de yer aldığına değinmek gerekir.⁶ Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserliğince 2003-2015 yılları arasında Gürcistan'a yönelik

⁵ Avrupa Konseyi'nin 10 Haziran 2015 tarihli Gürcistan'a ilişkin görüş belgesine göre; 2015 yılı itibariyle 8.900 Ahıska Türkünün başvurusu kabul edilmiş, bunların; 1.540 tanesi repatriant statüsü, 418 tanesi şartlı Gürcistan vatandaşlığı ve yalnızca 7 tanesi de Gürcistan vatandaşlığı kazanabilmiştir (Keskin & Gürsoy, 2017, s.38). Gürcistan resmi kaynaklarına göre de 2020 yılına kadar; 1998 kişi repatriant statüsü, 494 kişi kesin vatandaşlık statüsü kazanmıştır ([http://www.mra.gov.ge/geo/static/1601'den Abbasov, 2021, 71](http://www.mra.gov.ge/geo/static/1601'den%20Abbasov,%202021,%2071)).

⁶ Somutlaştırmak adına Gürcistan'da 2016 yılından bu yana iktidarda olan Gürcü Rüyası partisinin politikalarından bahsedilebilir. En son 26 Ekim 2024 tarihinde yapılan genel seçimleri de kazanan bu partinin geçmişte kurduğu hükümetler Avrupa Birliği ve NATO yanlısı bir dış politika izlemiştir. Hatta bu politikalar neticesinde Gürcistan Aralık 2023'te Avrupa Birliği aday ülke statüsünü de elde etmiştir. Ancak bu parti tarafından kurulan hâlihazırdaki yeni hükümet Rusya yanlısı bir dış politikaya yönelerek Avrupa Birliği üyelik müzakerelerini 2028 yılı sonuna kadar askıya aldığını açıklamıştır.

hazırlanan raporlarda Ahıska Türklerinin durumuna ilişkin tespit ve öneriler de yer almaktadır. 2015 yılında yayınlanan raporda Ahıska Türklerinin geri dönüşü ve entegrasyonu önündeki engellerin giderilmesi Gürcistan hükümetinden talep edilmiştir. Yine Avrupa Konseyi'nin Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Komisyonu'nun (ECRI) 2016 yılında yayınladığı Gürcistan raporunda, Ahıska Türklerine verilen desteğin geri dönüş ve entegrasyona yönelik bir stratejiyi içermediği, uygulamaya yönelik eylem planının kabulünün de sürüncemede kaldığı gibi hususlara vurgu söz konusudur. Ayrıca raporda, Gürcistan'a dönen Ahıska Türklerinin entegrasyon sorunlarından bahsedilirken geri dönüşe ilişkin bilgilendirme ve yönlendirme çalışmalarının Gürcistan makamlarınca kapsamlı ve kolaylaştırıcı şekilde yürütülmediği de dile getirilmektedir. Ancak Avrupa Konseyi son on sene zarfında bu şekilde genel uyarılar yapmanın dışında sözelimi bir yaptırım uygulamasına başvurmayı hiç düşünmemiştir. Düşük düzeydeki uyarı ve teşviklerin Gürcistan'ın geri dönüş konusuna tam olarak odaklanmamasına katkı sağlayan pasif bir tutum olduğu şeklinde bir eleştiride bulunmak mümkündür. Yine 2015 yılında Avrupa Konseyi'nin Tiflis ofisindeki uzmanlarla yapılan bir görüşmede bundan böyle Ahıska Türklerinin geri dönüş sürecine yönelik bir proje yürütülmeyeceğinin açıklanmış olması da bu hususta Konseyin zamanla daha pasif bir tutum içine girdiğinin bir başka göstergesi olarak değerlendirilebilir (Keskin, 2019, ss.73-81).

4. Sonuç

Ahıska Türkleri 1944 yılında sürgün edildikten sonra vatanlarına dönüş mücadelesinde birçok zorluk ve engelle karşılaşmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise gerek süreçteki başlıca devlet konumundaki Gürcistan'ın konuya çok sıcak yaklaşmaması gerekse uluslararası kuruluşların Gürcistan'a yaptırım süreçlerini işletmemesi neticesinde bu mağduriyetin devam ettiği söylenebilir.

Yapılan çalışma neticesinde ulaşılan başlıca sonuç olarak şu husustan bahsetmek mümkündür: Hâlihazırda Gürcistan'daki Ahıska bölgesine dönüş oldukça zor ve belirsizliklerle dolu bir süreç görünümündedir. Ahıska Türklerinin Türkiye ya da Batılı ülkelere yerleşmesi hem hayat standartları hem de ekonomik ve sosyal haklar açısından daha mantıklı bir seçenektir. Bu duruma yol açan en önemli husus olarak da Gürcistan'ın başta Avrupa Konseyi olmak üzere uluslararası kurumların önerdiği ölçütlerde yasal düzenlemeler yapmaması gösterilebilir.

Bunların dışında değinilmesi gereken bir başka sonuç olarak da Avrupa Konseyi'nin Gürcistan'a üyelik konusunda şart koştuğu Ahıska Türklerinin dönüşünün sağlanması konusunda etkin bir denetim yapmamış olmasıdır. Bu konuda bir takvim belirlenerek Gürcistan'a imzalatılmış olmasına rağmen, denetimi ve takibi yapmakla mükellef olan Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi bugüne kadar herhangi bir yaptırıma başvurmamıştır. İnsan hakları alanındaki bu önemli eksikliğine rağmen geçen on beş yıllık süre zarfında Gürcistan'ın Avrupa Birliği ülkesi olma yolunda önemli merhaleler kat etmiş olması da dikkat çekici bir başka sonuç olmuştur. Avrupa Konseyi tarafından konuya ilişkin hazırlanan raporlar için ise, yaptırım içermeyen etkisiz diplomatik çabalar şeklinde bir nitelemede bulunmak mümkündür.

Türkiye'nin Ahıska Türklerinin anavatanlarına geri dönüş sürecine destek veren başlıca ülke oluşu da ulaşılan bir diğer tespittir. Bu konuda Gürcistan'la sürekli diyalog halinde bulunan Türkiye'nin Ahıska Türklerinin haklarını mümkün olan her platformda savunduğunu ve sorumluluk almaktan çekinmediğini belirtmek gerekir. Ayrıca iskânlı göçü kabul etmesi de en az uluslararası toplumda bu konuyu gündemde tutması kadar önemli bir adım olmuştur. Bu arada Ahıska Türkleri ile ilgili son zamanlarda yapılan araştırmalarda Türkiye'nin siyasi desteğinde bir düşüklük olduğu şeklinde bir algıyla karşılaşıldığı da belirtilmelidir. Bu algının oluşmasındaki başlıca faktör olarak Türkiye'nin son dönemde başta Suriyeliler olmak üzere Ortadoğu ve Asya'dan gelen sığınmacılara daha fazla mesai harcaması gösterilebilir (Karaman & Mursül, 2018, s. 91).

Tüm bu sonuçlardan hareketle birtakım öneri ve öngörülerde bulunmak mümkündür. Buna göre ilk olarak Ahıska Türklerinin vatanlarına dönüşü hususunda Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne üyelik

anlaşmasındaki şartları yerine getirmesi yönünde diplomatik hamlelerin arttırılması önerilebilir. Bu konuda Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ndeki temsil hakkından mahrum bırakılması, çekilmesinin istenmesi ya da konseyden ihraç edilmesi gibi yaptırımlar Türkiye tarafından gündeme taşınabilir. Türkiye, AİHS'den hareketle Ahıska konusunu gündemde tutmaya devam etmelidir. Bunlara ek olarak Ahıska dernekleri de kullanılarak güçlü bir uluslararası lobi oluşturma doğrultusunda çalışmalar da yapılabilir.

Bir başka öneri olarak da Türkiye'de hala göçmen statüsünde olan Ahıska Türklerinin vatandaş statüsüne geçirilmesinin kolaylaştırılmasından da bahsedilebilir. Zaten bu kategorideki kişiler tarihsel ve sosyolojik olarak Türkiye'yi anavatan olarak görmektedir. Yapılan çalışmalar Gürcistan'daki öz yurtlarına dönüş sürecinin belirsizliği ve zorluğu sebebiyle Ahıska Türklerindeki Türkiye'ye yönelik anavatan algısının pekiştiğini de ortaya koymaktadır. Bu arada Türkiye'de yapılan araştırmalar Türk halkının soy ve kültür bağı olan göçmenleri ülkesinde görmeyi tercih ettiğini ortaya koymaktadır (Karaman & Mursül, 2018, s. 93-94).

Ahıska Türklerinin vatanlarına dönüş sürecine yönelik diplomasiye Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) da katılması bir başka öneri olarak gündeme taşınabilir. TDT Ahıska'ya dönüş sürecindeki yasal ve toplumsal zorlukların çözümü, dönüş yapan ya da dönme ihtimali bulunan Ahıska Türklerinin daha önce ikamet ettikleri ülkelerdeki hakları ve Ahıska meselesine paydaş olan ülke ve uluslararası kurumlar arasındaki iletişimin sağlanması gibi hususlarda etkili bir rol üstlenebilir.

Kaynakça

- Abbasov, E. (2021). İnsan Hakları Açısından Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Sorunu. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi].
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=kIrldtdJ31bRgjb6fHvMUXtxofaVdtmzGKz-C3aHoCEUzQHdUG_lb7GuVr5HVkVd
- Alpbaz, E. (2018). Geri Dönüş Yasası Çerçevesinde Ahıska Türklerinin Gürcistan Cumhuriyeti'ne Dönüşü. [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi].
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=MzP7PYssFqdb3WIjlroAkb5ookRC9wQGo2mcg_NibvgaSeCCYc-a06iQaOLN6OPk
- Aydar, M. (2015). Understanding and Defining Ethnic Identity: Ahıska/Meskhetian Turks in a Midwestern American City, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 4(2), 63-89.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/208189>. Erişim Tarihi: 20.12.2024
- Bayramov, F. (2006). Ahıska Türklerinin Ana Yurda Dönüş Mücadelesi ve Fergana Olaylarının Türk Medyasına Yansımaları. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi].
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=wBmNpkQC9Nhi90NLW7E7-T_UjAFNnzBThcNb8LyGggaRaqLmfXsW_3oxaut_aJqU
- Devrisheva, K. (2019). Türk ve Rus Kaynakları Işığında 1989 Fergana Olayları. *Belgi Dergisi* 2(17), 1170-87. <https://doi.org/10.33431/belgi.495121>
- Dolidze, A. (2023). Repatriation of Muslim Georgians: MissionAccomplished? *Religions* 14(7), 939.
<https://doi.org/10.3390/rel14070939>
- Karaman, T. Z., & Mursül, D. (2018). Meskhetian (Ahıska) Turks in Turkey and Their Perception of Spatial Belonging. *Open Journal of Social Sciences*, 6(12), 88-103.
https://file.scirp.org/pdf/JSS_2018121715485317.pdf,
<https://doi.org/10.4236/jss.2018.612009>
- Keskin, S. (2019). The Repatriation Process of Meskhetian/Ahıska Turks to Their Homeland in Georgia: Challenges and Prospect, [Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi].
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Keskin, S., & Gürsoy, H. E. (2017). Sovyet ve Sovyet Sonrası Dönemde Ahıska Türklerinin Karşılaştıkları İnsan Hakları İhlalleri ve Ayrımcılıklar. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 18, 13-46.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/700952>
- Kütükçü, M. (2005). Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Ahıska Türklerinin Anavatanlarına Dönüş Sorunu. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 271-284.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1722241>
- Kurt, S. (2017). Ahıska Türkleri ile Ahıska Yurdunun Türkiye için Önemi. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(6), 97-120. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/923106>
- T.C. Resmî Gazete. (1992). 3823 Sayı ve 02.07.1992 Tarihli Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun, Sayı: 21281, 11 Temmuz 1992.
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21281.pdf>
- Toptaş, K. (2020). Asur Belgelerinde Kimmerler. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 14 (27), 31-60.
- Trier, T, Tarkhan-Mouravi, G, & Kilimnik, F. (2011). Meskhetians: Homeward Bound, *European Centre for Minority Issues-Caucasus*,

https://www.ecmi.de/fileadmin/redakteure/publications/pdf/Meskhetians_Homeward_Bound_ENG.pdf

Yerinden Edilen Kişilerin Sorunlarına İlişkin Gürcistan Resmi Devlet Sitesi. (2020, 31 Temmuz).
<http://www.mra.gov.ge/geo/static/1601>

Zeyrek, Y. (2001). Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri. Pozitif

Makale Bilgi Formu

Yazarların Katkıları: Bu makalenin yazımına tüm yazarlar eşit katkıda bulunmuştur. Tüm yazarlar son metni okumuş ve onaylamıştır.

Yazarın Notu: Bu çalışma 30 Ekim -01 Kasım 2024 tarihleri arasında KKTC/Girne'de düzenlenen 22. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazarlar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.